

ten have

BLUUF
JEZELF
DOOR
HET
LEVEN

Over waarheid
en andere leugens

FRANK MEESTER

FRANK MEESTER

Bluf jezelf door het leven

Over waarheid en andere leugens

 ten have

INLEIDING

Eerlijk (over) liegen

Ooit heb ik gehoord dat er een streek in China is waar kinderen een cadeautje krijgen als ze op hun eerste leugen worden betrapt. Ik vond dat direct een fantastisch idee, want is die eerste leugen inderdaad niet een wezenlijk moment in de ontwikkeling van de mens? Toen ik aan dit boek begon, ging ik op zoek naar de oorsprong van dit verhaal, maar waar ik ook zocht, die kon ik nergens vinden. Ik begon al te denken dat ik het verhaal zelf had verzonnen, totdat ik onlangs aan een vriend vertelde over het boek dat ik aan het schrijven was en hij mij spontaan diezelfde anekdote opdiste. Waar had hij dit verhaal vandaan? Hij wist het niet meer precies. Van een docent misschien, maar of dat nu aan de Gerrit Rietveld Academie was of aan de Universiteit van Amsterdam, waar hij filosofie had gestudeerd, dat stond hem niet meer

bij. Ik had ook aan die laatste universiteit gestudeerd, een kleine tien jaar eerder dan hij, dus het lag voor de hand dat we dezelfde bron hadden. Aan de andere kant: misschien waren we wel elkaars bron, en had een van ons het alweer lang geleden aan de ander verteld en waren we dat beiden vergeten.

Maar, zo bedacht ik, wat doet het er eigenlijk toe of het echt waar is? Dat maakt het misschien alleen maar een beter verhaal om dit boek te openen. Want of die Chinezen nu wel of niet echt cadeautjes geven, er zit hoe dan ook veel wijsheid in dit vermeende gebruik. Op het moment dat je voor het eerst in staat bent een leugen te vertellen, ben je pas echt mens geworden. Zelfbewustzijn is typisch voor de mens en daarvoor moet je afstand van jezelf kunnen nemen; je moet je kunnen voorstellen hoe je verschijnt in de ogen van een ander. Als je nog niet op het idee komt om een onwaarheid te verkondigen, kun je geen afstand van jezelf nemen en iets denken in de trant van: dit ben ik en dit heb ik gedaan, maar ik kan zeggen dat ik het niet heb gedaan (en me dus anders presenteren dan ik werkelijk ben). Op het moment dat je een leugen vertelt, ben je je bewust van het feit dat je op een bepaalde manier verschijnt in de ogen van een ander en dat je die verschijning met woorden kunt beïnvloeden. Dit zijn allemaal inzichten die de mens tot mens maken. In navolging van de Griekse

wijsgeer Aristoteles worden wij tweevoeters vaak gekenschetst als *animal rationale*, ‘rationeel dier’, maar *animal mendax*, ‘liegbeest’, lijkt meer op z’n plaats.

‘Oké, oké,’ zul je zeggen. ‘Daar zit misschien wel wat in. In het leven kom je zo af en toe niet onder een leugentje uit.’ Je vertelt je kinderen over Sinterklaas die met een paard over de daken loopt, uit beleefdheid lieg je over hoe mooi je iemands nieuwe schoenen vindt en bij een sollicitatiegesprek ben je soms niet helemaal eerlijk over dat ene gaatje in je cv. Altemaal tamelijk onschuldige leugentjes, waar (bijna) niemand een probleem mee heeft. Maar in dit boek gaat het mij om iets fundamentele. Ik denk dat de leugen – of misschien, iets voorzichtiger geformuleerd: de onwaarheid* – een bestaansvoorwaarde is voor de mens. Zonder onwaarheden zouden wij simpelweg niet kunnen leven. Ze vormen het uitgangspunt van ons verblijf hier op aarde, de basis van wie wij zijn en zouden zelfs ten grondslag kunnen liggen aan het begin van het hele universum. Misschien is de leugen dus zo slecht nog niet. Mocht God bestaan, dan is hij vermoedelijk de beste leugenaar ooit, die het hele universum waarin wij ons bewegen bij elkaar heeft gelogen en het met die leugen

* Ik kom later in de tekst nog wat meer te spreken over het verschil tussen leugens en onwaarheden, maar voorlopig gebruik ik ze nog door elkaar.

in stand houdt. Het zou zomaar kunnen dat wij ons in een hallucinatie van God bevinden. Of is de werkelijkheid nog leugenachtiger? Is ook het bestaan van God een leugen en bevinden wij ons dus in de leugen van een leugen?

Ik ben me ervan bewust dat ik nu misschien de indruk wek dat dit boek een soort pleidooi is om er maar op los te liegen, maar dat is het niet; eerder het tegenovergestelde zelfs. Velen ervaren onze tijd als bijzonder leugenachtig, hij wordt niet voor niets het *post-truth*-tijdperk genoemd. We zijn de waarheid voorbij. Je hoort vaak zeggen dat de oplossing voor deze wildgroei aan leugens erin zou bestaan om ‘weer terug te gaan naar de feiten’. Dat klinkt fantastisch, maar het geeft een veel te simplistische voorstelling van zaken. Het is de vraag of het altijd zomaar mogelijk is om feit en fictie van elkaar te onderscheiden; als dat al het geval is, dan is het zeker niet gemakkelijk.*

Dat blijkt eigenlijk ook al uit de constatering dat de mensen die het woord *fake news* het vaakst in de mond nemen – Donald Trump, Vladimir Poetin en andere complotdenkers – zelf het meeste fake news

* Eigenlijk is er iets anders aan de hand, namelijk dat we geen directe toegang hebben tot de werkelijkheid en we dus altijd de werkelijkheid slechts benaderen, in meer of mindere mate. Daar kom ik later in dit boek nog uitgebreid op terug.

verspreiden. Juist als je sterk wilt staan in deze tijden waarin de leugen regeert, is het belangrijk om niet mee te gaan in het zwart-witdenken over waarheid en leugen van deze slechte leugenaars. Ik denk dat het alleen mogelijk is om een minder leugenachtige maatschappij te creëren wanneer we erkennen dat we geen directe toegang tot de waarheid hebben en de leugen hoe dan ook deel uitmaakt van ons leven.

Daarom is het wellicht belangrijk om goed te leren liegen, in de dubbele betekenis van het woord ‘goed’. In de eerste plaats in de betekenis van *ethisch* goed, en daarmee samenhangend, zo zal blijken, in de tweede plaats *technisch* goed. Trump is duidelijk een slechte leugenaar, in de dubbele betekenis van het woord ‘slecht’: technisch slecht (zelfs zijn aanhangers erkennen dat hij liegt, maar vinden het niet erg, omdat hij volgens hen misschien niet de waarheid vertelt, maar wel waarachtig of oprecht is – over dit verschil tussen waarheid en waarachtigheid kom ik later nog te spreken) en ethisch slecht... wat eigenlijk geen uitleg behoeft.

Ik geef toe, er zit ontegenzeggelijk iets paradoxaals in wat ik zojuist geschetst heb. In de eerste plaats omdat ik beweer dat we juist om de gevaren van het liegen tegen te gaan, wat eerlijker moeten zijn over liegen, en misschien wel moeten leren om goed te leren liegen. Maar ik denk dat deze paradox, samen met de

leugen, aan de basis staat van ons bestaan. En dat is nog niet alles; de paradox zal nog paradoxaler worden, omdat ik met het werk van de verlichtingsfilosoof Immanuel Kant ook wil laten zien dat we juist moeten liegen over eerlijk zijn. We moeten dus eerlijk zijn over liegen en liegen over eerlijk zijn. Dat klinkt reuze-ingewikkeld, maar het valt allemaal erg mee. In de komende hoofdstukken, zal ik het allemaal rustig uitpluizen. Ik ga me bezighouden met de vraag wat liegen eigenlijk is en zal de verschillende typen leugens uiteenzetten. Ik zal ook nog wat dieper ingaan op waarom wij tweevoeters van die liegbeesten zijn. En als dat inderdaad zo is, waarom zeggen de meeste liegbeesten dan dat je niet moet liegen? Waarom vinden we liegen zo slecht? En is het mogelijk om jezelf voor de gek te houden? Vervolgens ga ik in op een van de belangrijkste vormen van liegen: bluffen. Want volgens mij is de bluf essentieel voor een waardig menselijk leven. En natuurlijk is het ook belangrijk om leugenaars te kunnen ontmaskeren. Dat blijkt trouwens erg moeilijk, en misschien is het minder essentieel voor een goed leven dan je zou denken. Het boek eindigt met de tien liegeboden, die je in staat stellen je als liegbeest op een goede manier – in de dubbele betekenis van het woord ‘goed’ – door het leven te bewegen.

Constitutieve en regulatieve leugens

Laat ik dit boek zorgvuldig opbouwen en beginnen met de basis, en dan niet alleen de basis van dit boek, maar ook die van het leven als geheel. Mijn vermoeden is dat er aan de basis van alles wat er is één of meerdere grote leugens of onwaarheden staan. Die leugens zijn als het ware het uitgangspunt waarop een land, een gemeenschap, een mens of wat dan ook gebouwd is. Onwaarheden zijn de bestaansvoorwaarden voor alles om ons heen. Ik noem dat *constitutieve* en *regulatieve leugens*. De eerste maken iets mogelijk, en de tweede zorgen dat dingen (goed) lopen. In dit hoofdstuk wil ik daar enkele voorbeelden van geven, om deze begrippen verder te onderzoeken en te laten zien waar mijn vermoeden vandaan komt.

Het sociaal contract

Heb jij ooit een sociaal contract ondertekend? Ik niet, voor zover ik weet. En toch staat dit contract volgens velen aan de basis van onze maatschappij. Tegenwoordig hebben we zelfs een politieke partij die eraan refereert: Nieuw Sociaal Contract (NSC). Maar het idee komt zeker niet van de oprichter van deze politieke partij, Pieter Omtzigt; het komt van de Engelse filosoof Thomas Hobbes (1588-1679). John Locke (1632-1704) heeft op het idee doorgebouwd, net als Jean-Jacques Rousseau (1712-1778) en meer recent Carole Pateman (1940-), en zo zijn er nog vele anderen die dit idee onderschrijven, al hebben ze er natuurlijk wel allemaal weer net een andere kijk op. Maar laat ik de oervariant erbij pakken, die van Thomas Hobbes. Volgens hem leven de mensen voordat ze een maatschappij hebben gevormd in een oorlog van allen tegen allen. Er is niemand die ervoor zorgt dat de wetten en regels worden nageleefd, en eigenlijk zijn er überhaupt geen wetten en regels. In zo'n situatie kun je natuurlijk keurig wortels, aardappelen en koriander gaan telen in je moestuin, zodat je over een paar maanden lekker en gezond eten hebt, maar het is een stuk sneller om samen met een paar makkers de wortels, aardappelen en koriander van iemand anders te stelen.

FRANK MEESTER

is filosoof, schrijver en muzikant. Bij Ten Have verschenen eerder *Waarom we de wereld niet rond kunnen krijgen*, *Zie mij* en *Feminisme voor mannen en andere wezens*.

OVER WAARHEID EN ANDERE LEUGENS

Na het lezen van *Bluf jezelf door het leven* zul je nooit meer hetzelfde denken over leugens. Frank Meester betoogt dat leugens de basis vormen van onze identiteit en samenleving. Zonder bluf kunnen we ons niet volledig ontplooiën; het helpt ons te worden wie we zijn. Juist in het huidige politieke klimaat, waarin de leugen lijkt te regeren, is het belangrijk om goed te leren liegen, zowel in de ethische als de technische betekenis van het woord 'goed'.

www.uitgeverijtenhave.nl

9 789025 913120 >